



## Dr Palmborg – en av landets fem första kvinnliga provinsialläkare

**M**ärta Palmborg, 92 år, är en av landets fem första, kvinnliga provinsialläkare. Vi träffas i hennes hem i Djursholm en bit utanför Stockholm en grå decembereftermiddag. Hon är en liten, spröd kvinna med ögon fulla av liv och humor. Hennes värme, omtänksamhet och generositet märks direkt.

I fönstret står inramade fotografier på barn och barnbarn, i mitten ett litet svartvitt fotografi från tiden som provinsialläkare i Värmlands Nysäter, taget någon gång på 1950- eller 1960-talet.

För Märta Palmborg – och förmodligen även för alla andra provinsialläkare – var det jobbet som kom i första hand och familjen därefter.

– Jag arbetade sju dagar i veckan, dag och natt, och ville jag vara ledig någon gång fick jag själv ordna med vikarie, berättar hon.

Hennes man, som var 16 år äldre, var en modern man för sin tid och inte främmande för vare sig hushållssysslor eller barnpassning. Därtill var han Märta Palmborgs chaufför om nätterna.

Det var i Värmland som Märta Palmborg tjänstgjor-

de som läkare, först i Charlottenbergs distrikt (1951–1955) och därefter i Värmlands Nysäter (1957–1973). Provinsialläkare var statligt avlönade och verksamma på den svenska landsbygden från 1600-talet fram till 1973, då de ersattes av distriktsläkare.

Det var höst när hon första gången kom till Värmland för att se landskapet och platsen där hon skulle arbeta. Bilresan gick längs älven upp genom den bördiga dalgången med tätt liggande gårdar. En skönhetsupplevelse av stora mått för en storstadsmänniska, minns Märta Palmborg.

Hon kände lycka och framtidstro men samtidigt något odefinierbart främlingskap.

Var det här i det vackra Värmland som hon skulle våga förverkliga drömmen om att jobba som just provinsialläkare? En dröm som hade varit motorn under studie- och kliniktiden, en dröm om att få bo och verka mitt bland människor i vardagen och få möta dem i såväl sorg som glädje.

För första gången frågade hon sig själv om en kvinnlig läkare över huvud taget kunde vara lämplig som provinsialläkare ute på landsbygden.

Hur skulle det gå? Charlottenbergs distrikt omfat-

**MÄRTA  
PALMBORG**  
Foto: Ulla Montan



## MÄRTA PALMBORG

med distrikts-sköterskor på mottagningen i Värmlands Nysäter 1968.

Foto: Allmänmedicin 5/1997, Supplement nr 22.

»Dä går bra för däj. Dä har inte ringt i körkekläckera på 14 dagar.«

tade tre socknar med en folkmängd på omkring 10 000 personer – 6 000 fler än vad det borde vara enligt Medicinalstyrelsen, där man ansåg att jobbet var mycket krävande men inkomstbringande för den som orkade jobba dygnet runt.

Själva brukssamhället var en liten ort som vuxit upp runt glashyttan. På kullarna längs älven låg bostadslängorna. Allt var enkelt men välhållet. De låga fönstren inramades av vita spetsgardiner, och pelargoniorna prunkade i fönstren, som trots vaddar och klisterremсор inte kunde stänga kylan ute.

Märta Palmborg insåg att hon nu skulle bli bunden dygnet runt.

Utöver den tre veckor långa semestern hade hon rätt till 24 timmars ledighet från sitt distrikt högst 15 gånger per år och jourledighet varannan lördag eftermiddag till måndag morgon. Jourtjänsten delade hon med läkaren i granndistriktet, ett till ytan stort distrikt med dåliga vägar.

Patientarvodet låg på tre kronor.

Märta Palmborg tackar i dag sin envishet och sitt »synnerligen lyckliga äktenskap« för att allt gick så bra.

I mitten av november 1951 körde en Opel Olympia modell 1948 på Värmlandsvägarna mot Charlottenberg. Det var dimmigt och disigt och inte enkelt att ta sig fram i natten. Familjen Palmborg var på väg till sitt nya liv. Ett par gånger såg de sitt bohag och »en sparsam läkarutrustning« fastsurrade under en presenning på taket till en lastbil med samma mål som de själva.

I baksätet på Opeln halvlåg två flickor från Småland, som skulle hjälpa till i hemmet och på mottagningen, och mellan dem låg dottern Eva, elva månader gammal. I baksätet fanns också två pudlar och en bur med undulater.

Märta Palmborg kunde knappt vänta tills hon fick börja arbeta. Bara ett par timmar efter ankomsten till det nya huset kom syster Vega och hälsade familjen välkommen.

– Hon var den bästa av distriktsköterskor, och just i den stunden anade vi nog inte att vi skulle komma att samarbeta i mer än 20 år och bli vänner för livet.

Mottagningen, som var inrymd i bostadshuset, öppnade klockan 07.00. Det var fullt med folk den första morgonen.

Skulle människorna acceptera en kvinnlig läkare?

– Jag mötte eller kände aldrig något motstånd, säger

Märta Palmborg. Kanske var det jag som inte fattade eller hörde upp ordentligt, men nej, det var aldrig några problem, och jag kände mej alltid accepterad. När jag sökte tjänster var det heller aldrig några problem. Tvärtom vittnar hon om sina patienter som människor som ofta kom att stå henne nära, som nästan blev som familjemedlemmar. Hon berättar om barn som blev hennes gudbarn och om barn som fick hennes namn. Om dop och bröllop som hon självklart bjöds till. Det var klart att doktorn skulle komma, hon som var en så stor del av många liv och en central gestalt i bygden.

Och beröm från patienterna fick hon ibland, som när en pensionär på den tidens ålderdomshem, beläget intill kyrkan, en gång berömmade sa: »Dä går bra för däj. Dä har inte ringt i körkekläckera på 14 dagar.«

– Alla levde vi ju samma liv vare sig man var patient eller läkare, och många skötte jag om nästan hela livet.

Även från kolleger, såväl på lasarett som på mottagningar, kände Märta Palmborg stort stöd och välvillighet, något hon tror inte alltid är fallet i dag.

Men någon självklarhet att söka läkare var det inte för alla på landsbygden på den här tiden. Äldre släktingar, som hade levt länge och upplevt både det ena och det andra, ryckte ofta in som lyssnare och helare.

Annat är det i dag, menar Märta Palmborg, då folk söker läkare för minsta lilla krämpa. Något hon tror beror på den snabba tid vi lever i, alltför ofta utan nära kontakter eller ork att bry sig om andra och visa empati.

När djuren blev sjuka var det alltid naturligt att kalla på veterinären, minns Märta Palmborg. Men när någon i familjen blev dålig var det inte lika självklart att kalla på läkare. Hon tror att det handlade om familjens ekonomi.

Man hade helt enkelt inte råd att förlora sina djur, som utgjorde familjens levebröd.

Ibland var det nödvändigt att skicka patienter till sjukhus, något som sällan var enkelt.

– Det fanns en rädsla för sjukhus, och blev man ineliggande då skildes man ju från övriga familjen. Det handlade även om att gården förlorade arbetskraft.

– Ofta var det för mig som läkare en svår balansakt som krävde väldig övertalning, till och med om det enbart gällde röntgen.

Men väntrummet var ständigt fullt och gjorde enligt Märta Palmborg skäl för att vara just ett rum för väntan, för väntetiderna kunde bli långa. Tidsbeställning var ett okänt begrepp, men för post-, tull- och järnvägsanställda fanns enligt då gällande bestämmelser en fastställd entimmesmottagning varje morgon, något som ibland kunde vålla upprörda känslor. Vid ett tillfälle, när ett akutfall fick gå före i kön, utbrast en tulltjänsteman: »Den nya doktorn åsidosätter våra mänskliga rättigheter.«

Rätt snart blev det nödvändigt att ta ett rum av bostaden för att utöka läkarmottagningen. En garderob blev provtagningsrum, så att patienter exempelvis skulle slippa lämna urinprov bakom en skärm i mottagningsrummet. Och äntligen kunde doktorn tala ostört med sina patienter.

Mottagningen fick omsider ännu en sjuksköterska, något som försämrade relationerna mellan doktor Palmborg och lasarettet. Detta eftersom sjuksköterskan hade arbetat där. Det var inte populärt att »stjäla« lasarettets anställda.

Den nya syster Maj kallades för »vaktssystemer« av patienterna, eftersom hon med fast hand basade över



## MÄRTA PALMBORG MED TVÅ AV SINA PATIENTER.

Doktorn var en stor del av mångas liv och en central gestalt i bygden. Förutom den egentliga sjukvården med hembesök på oländiga vägar ingick den kommunala medicinska servicen med ansvar för skolor och ålderdomshem, mödra- och barnavård samt deltagande vid hälsovårdsnämndernas sammanträden m m i provinsialläkarens åtaganden.

Foto: Allmänmedicin 5/1997, Supplement nr 22.

allt och alla – även doktorn – på mottagningen, och alltid såg om en patient försökte ta sig in till mottagningen via läkarvillans privata entré. Det satte hon genast stopp för.

Det var »vaktsyster« Maj som tog initiativet till att försöka minska doktors sjukresor, som både var tidsödande och tog mycket kraft och ork. Hon försökte få patienterna att komma till mottagningen i stället, något som inte alltid var så lyckat.

»Men om ni bara har ont i det ena benet så kan ni komma hit i stället«, sa hon en gång till en manlig patient. »Säg bara till mig, så slipper ni vänta.« Ett sjukbesök mindre till kvällen, och i väntrummet satt »bara« 19 patienter. Skönt, tänkte sjuksköterskan. Det där hade hon gjort bra.

Efter någon timme stannade en bil utanför mottagningen, och syster Maj ombads att »hjälp öss te bäre«. I baksätet på bilen på en dörr som bär låg en kvidande patient med svår ischias – och han hade ju »bara ont i ett ben«.

Syster Maj blev med tiden generösare med hembesök.

Ett av de råd Märta Palmberg tidigt fick av en kollega var just att vara frikostig med hembesöken. »Då blir du aldrig anmäld för tjänstefel«, tipsade han.

– Det lät enkelt men var ett orealistiskt sätt att klara tjänsten i ett så stort distrikt, kommenterar Märta Palmberg, även om hon såg och ser stora fördelar med hembesök.

– Man möter patienten i hennes eller hans egen miljö, något som kan bidra till lugn och trygghet och i bästa fall en säkrare diagnos.

Den äldre kollegan hade flera goda råd:

»När någon begär sjukbesök, säg då att jag kommer så fort jag kan, för då har du god tid på dig. Blir du väckt mitt i natten och känner dig osäker på om ett sjukbesök verkligen behövs, somna gärna om! Är det nödvändigt ringer de snart igen och frågar när doktorn reste. Ringer de inte har krämpan gått över.«

Särskilt det sista rådet hade Märta Palmberg svårt att följa. Oron skulle hålla henne vaken, så det var lika gott att åka.

Men kanske skulle hon ha lytt kollegans råd, när det blev dags för den första nattliga sjukresan.

En tonåring hade svåra magsmärtor. Bäst att skyn da sig. Färden gick på hala, kurviga, nästan oframkomliga skogsvägar upp mot den norska gränsen. Sista biten fick Märta Palmberg och hennes make, tillika

chaufför, gå på isen över en sjö. På andra sidan sjön väntade en granne med spark och rep – rep ifall isen inte skulle bära.

Väl framkomna hörde doktorn och hennes man då nande musik och fann en välmående, ung man som låg i sin säng och åt smörgås.

»Det var tur att det gick över, för annars hade pojken varit död nu«, sa mamman lugnt och gav doktorn en påse ägg som tack för besväret.

Som avskedsord inför återfärden ropade hon: »Var rädd om sig doktorn, min man gick ner sig här på isen för ett par år sen.«

Förutom arbetet på mottagningen och de dagliga sjukresorna tillkom den kommunala, medicinska servicen, som omfattade polis, skola och ålderdomshem. Dessutom låg det på provinsialläkarens lott att ha ansvaret för landstingets mödra- och barnavård. Som tjänsteläkare skulle doktorn också vara med på hälsovårdsnämndernas sammanträden.

– Tack vare det fantastiskt fina samarbetet med distriktssköterskorna fungerade det, säger Märta Palmberg. Sköterskorna hade också en tung arbetsbörda, men trots egna mottagningar och många hembesök var de alltid beredda att följa med på sjukresor. De var som skraddarsydda för sina jobb!

Kateterbyten stod på sköterskornas agenda. Något de var utomordentligt skickliga på. Det värmländska uttrycket »häller en bra syster än en dålig dokter« passar bra här, tycker Märta Palmberg och berättar att vid ett sånt tillfälle bjöd den äldre patienten sköterskan på saft ute i trädgården efter avslutat arbete. På flaskan stod det prydligt textat »Jord« på översta raden och på nästa »Gubbsaft«, men syster ska ha låtit sig väl smaka hur som helst.

**D**en gråmulna decemberdagen mörknar. Vi kurar i skymningen och fortsätter att prata. Märta Palmberg försäkrar mig att hon inte är det minsta trött.

– Gud ske lov att jag är 92 år, säger hon. I dag går allting så rasande fort, inte minst vad gäller sjukvård och forskning. Arbetslivet växlar i en rasande takt. Människor orkar inte hänga med informationsflödet och allt som händer. Under min yrkesverksamma tid var det inte så tvära kast.

**Gunnel Åhlander,**  
frilansjournalist, Stockholm

**Läs mer** Fullständig referenslista  
och engelsk sammanfattning  
<http://ltarkiv.lakartidningen.se>  
Medicinsk kommentar sidan xxx,  
xxx och xxx  
Serie: xxx (Läkartidningen nr  
??/??, ??/??/ och ??/??/)  
Kunskapsprov:

Redaktör: Gun Berefelt 08-790 34 80  
[gun.berefelt@lakartidningen.se](mailto:gun.berefelt@lakartidningen.se)

Xxxx

Xxx

Xxxx